

УДК [37.013-029:1](477)

Ірина ВОЙТЮК

ІНТЕГРАЦІЯ РЕЛІГІЙНИХ ТА ДУХОВНИХ ЕЛЕМЕНТІВ У СИСТЕМІ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ОСВІТИ

У статті розглядаються проблеми реформування системи національної освіти — зокрема, інтегрування у ній релігійних та духовних елементів. Зроблено аналіз сучасної конфесійної та релігійної ситуації в Україні. З'ясовано, що рівень міжконфесійного спілкування носить конфліктний характер. Розглядається досвід зарубіжних країн в цій галузі, порівнюється стан, на основі різноманітних статистичних даних та історичних фактів, релігійної свободи в цих країнах та теренах нашої держави. Враховуючи історичний європейський досвід, автором проаналізовано філософський аспект даної проблеми. Висвітлені цікаві підходи до викладання основ релігії, які поділені на три основні групи. До першої групи належать країни, в яких відсутня релігійна освіта в школах (Франція, Угорщина). В другій групі країн релігійна освіта є неконфесійною і контролюється державою (Великобританія, країни північної Європи, де переважає протестантизм). Третя група країн визнає законодавчо співпрацю церкви і держави в царині релігійної (конфесійної) освіти (Греція, Кіпр, Італія, Бельгія, Іспанія, Німеччина, Литва, Австрія, Чехія, Словачія, Португалія). На прикладі досвіду Великобританії у статті демонструється можливість певної гармонії між принципами свободи совісті, свободи релігії та прав і свобод громадян.

З представленою аналізу сучасної релігійної ситуації в Україні та ідеологічного підґрунтя освітянської стратегії констатовано факт значної переваги в питанні впровадження компонентів релігійного вчення в сучасну систему освіти, зокрема такий крок дозволив би зміцнити рівень духовного та морального стану громадян нашого суспільства.

Ключові слова: релігія, духовність, освіта, сучасне суспільство.

Сучасна епоха поставила українському суспільству принципово нові і досить проблемні питання, вирішення яких зумовить майбутнє нашої держави [7]. Одне з них стосується реформування системи національної освіти,

яка на даний момент часу зіткнулася з неможливістю подолати постійну стагнацію духовної та етичної культури. Справді, сучасне українське суспільство репрезентує вельми сумну картину, якщо виходити з оцінки його морального стану. Певно, що такий стан справ спричинено, не в останню чергу, формалізованістю та ізольованістю національної освіти від джерел духовної культури — зокрема, від релігії та церкви. Елементи релігійної освіти могли б стати важливим фактором впливу на розвиток майбутніх громадян в морально-етичному та духовному плані. Цікаво, що в Україні навколо цього питання вже давно точаться дискусії, але в практичному напрямі зроблено дуже мало. Хоча приклади позитивного впровадження релігії в систему державної освіти є, але, на жаль, всі вони стосуються інших країн — зокрема, Великобританії, Німеччини, Польщі, США, Канади, Ізраїлю, Саудівської Аравії тощо. Причина того, що в Україні ця проблема залишається відкритою є, на нашу думку, її нещодавнє радянське минуле. І якщо ми хочемо добитися серйозних зрушень у зазначеній справі, то нам потрібно реформувати той тип практичного світогляду, який свого часу визначив українську освітянську стратегію (мова йде про зміну картини світу, сформовану ще на ґрунті радянської ідеології). У вирішенні цього завдання головну роль, безумовно, повинна відігравати сучасна гуманітарна наука — зокрема, філософія освіти, релігієзнавство та філософія релігії.

Даній проблемі науковим середовищем присвячено достатньо уваги. Вчені, філософи, діячі культури та представники церкви і різноманітних релігійних організацій присвячували цьому питанню значну увагу. Написано багато статей, публікацій, виступів, є також монументальні праці — все це демонструє важливість і актуальність зазначеної проблеми. Зазначенні зусилля спрямовані на пошук шляхів реформування сучасної парадигми освітянської діяльності. І загалом, якщо аналізувати публікації останніх років щодо різноманітних аспектів відносин релігії та науки, варто згадати наступні прізвища: Б. Вульфсон [1], М. Закович [4], Н. Ничкало [8], О. Панасенко [9] та інші. І.

Філософський аналіз концептуальних підвалин проблеми інтеграції релігійної компоненти в систему національної освіти

На наше переконання, в сучасній українській освіті всупереч усім реформаційним процесам залишається дійсним радянський ідеологічний елемент. Останній продовжує впливати на освітянську політику — зокрема, в галузі релігійної освіти. Саме тому варто, принаймні в найзагальніших рисах, розглянути те, чим він є.

У радянський період співробітництво релігії та світської освіти було повністю згорнуто: школа була офіційно відокремлена від церкви, а церква від держави. Зникли не тільки компоненти релігійної освіти з навчальних курсів, були закриті і спеціальні навчальні заклади релігійного ґатунку (семінарії

та академії). Радянською владою було здійснено спробу повністю знищити релігію як форму суспільної свідомості. Але друга світова війна показала, що самої лише марксистсько-ленінської ідеології недостатньо для того, щоб підняти військово-патріотичний дух радянських воїнів, розгублених постійними поразками. Тодішня влада зупинила ліквідацію релігійних інститутів і дозволила існування духовних семінарій та академій. Цей крок тут же активізував життя різноманітних релігійних громад. Звичайно, радянська влада не відмовилась від атеїстичної риторики і проголошувала релігію «пережитком минулого», однак суттєво змінила своє войовниче відношення до релігійної віри та організацій релігійного гатунку.

Таким чином, можемо переконатися, що в минулому радянська політика щодо церкви вже давала збій. Запитаємо себе: чим можна пояснити відмову радянських ідеологів від користі релігійної віри, як не впертістю та фанатичністю стосовно переконань, які так і не витримали випробовування часом? Можливо, в їх логіці була допущена якась помилка? Щоб з'ясувати це питання звернемося до аналізу витоків.

Джерелом радянської ідеології, зокрема атеїзму, був марксизм та діалектичний матеріалізм. Але чи справді К. Маркс був войовничим атеїстом на зразок В. Леніна? Німецький філософ-економіст приділяв у своїх роботах релігії багато уваги. Це було пов'язано з тим значним і навіть винятковим впливом, який мала релігія в тодішній Німеччині. Принципові положення критики К. Марксом релігії викладено в одній з його ранніх робіт «До критики гегелівської філософії права» (пізніше Маркс і Енгельс, звичайно, поверталися до цієї теми, але названа робота все одно залишається фундаментом їхньої критики релігії). Там Маркс пише: «Основа релігійної критики така: людина створює релігію, релігія не створює людину. А саме: релігія є самосвідомістю і самовідчуванням людини, яка ще не знайшла себе, або вже знову себе втратила» [5, 159]. Тут, можемо побачити, що К. Маркс перебуває ще під впливом фейєрбахівської критики релігії, яка, як відомо, вбачала в Богові ідеал людини, перенесений на небо, а в любові до Бога і в шануванні Бога, тобто в релігії — відчужену опосередковану форму природної братської любові однієї людини до іншої. Але у Фейєрбаха мова йшла про якийсь абстрактний, позаісторичний образ людини, а у Маркса людина занурена в історію і є породженням тієї чи іншої історичної ситуації: «... людина — не абстрактна, трансцендентна істота. Людина — це світ людини. Це держава, суспільство. Хто думає, що останні породжують релігію — помиляються, бо якщо вони є частиною світу людини — вони є частиною дуже мінливого середовища. Релігія запроваджує в фантастичну дійсність людську сутність, тому що людська сутність не має такої дійсності, яку би та не змогла подолати. Отже, боротьба проти релігії є побічною боротьбою проти того світу, духовною насолодою якого є релігія» [5, 159].

Як можемо побачити з проаналізованого фрагменту, К. Маркс, хоч і був атеїстом, але зовсім не був лютим ворогом релігії. Ймовірніше за все, його погляди відносно релігії отримали не зовсім вірне тлумачення і, на жаль, втілення. Якщо так, то можемо зробити припущення, що радянська ідеологія з самого початку щось пропустила, щось настільки важливе, що привело до тотальної, бездумної секуляризації суспільства, освіти і несправедливого ставлення до релігії загалом. Зосередимося на цьому моменті й продовжимо аналіз витоків радянської ідеології на предмет ставлення останньої до релігії та освіти.

За Г. Гегелем, в дійсності відбувається тільки одне — процес самопізнання духу: «Дух, який знає себе в такому розвитку як дух, є наукою» [2, 13]. Чисте самопізнання — це стихія і джерело науки як знання в самому загальному вигляді. Знання на початку цього процесу виступає як безпосередній дух, тобто є «Тим, що позбавлено духу» [2, 14] (чуттєва свідомість). А в кінці процесу — знання стає абсолютним. Абсолютне знання, за Г. Гегелем — це Наука. Самопізнання є становлення духу духом, тобто в розумінні філософії освіти дух стає освіченим щодо себе самого. Для загального духу «опанування освітою» полягає в тому, що він «повідомляє собі свою самосвідомість, тобто породжує своє становлення і свою рефлексію в собі» [2, 15].

Всезагальний дух — це також і всезагальний індивід. «Індивід є безпосередня достовірність себе самого» [2, 13], тобто «Я». «Окремий індивід є недосконалим духом» [2, 14], тобто окремий індивід є недосконалим всезагальним індивідом, але він є. Теж «я», що здійснює самопізнання. (самопізнання окремим індивідом себе і свого світу), тобто, в цьому випадку, зможемо спостерегти процес розвитку від чуттєвої свідомості до духу. Освіта індивіда «полягає в тому, що він здобуває собі те, що знаходиться перед ним, поглинає свою неорганічну природу і оволодіває нею для себе» [2, 15]. Окремий індивід проходить шаблі наявного буття всезагального духу, не затримуючись на них, а лише відновлює в пам'яті те, що вже було пройдено всезагальним духом. Це можливо тому, що субстанцію окремого індивіда складає всезагальний дух, який володіє всіма пройденими ним сходинками як своїм минулим надбанням.

Вищою формою наявного буття всезагального духу, в якій містяться абсолютно всі минулі готові форми буття духу, є наука. Від науки індивід «має право вимагати, щоб вона підставила йому драбину» [2, 13]. Наука є джерелом і творцем динаміки освітнього руху у його повноті й необхідності» [2, 15] Індивід, опановуючи зміст науки, проходить у собі всі форми наявного буття всезагального духу, але ті, які вже пройдені останнім. І — як наслідок — поринає у стихію поняття, чистого мислення, що веде, у кінцевому підсумку, до оволодіння методом спекулятивного мислення. Індивід, знаходячи розумне мислення, стає істинно дійсним, тобто всезагальним духом. Отже, шлях освіти для індивіда в спекулятивній філософії Гегеля — це вільне, але дисци-

пліноване, тобто самостійне, проходження етапів саморефлексії загального духу тим же самим чином — шляхом власної саморефлексії індивіда. Стихія чистого самопізнання є також формою релігійної духовності. Отже, духовна освіта, згідно з Г. Гегелем, — це становлення самопізнання і є суто умоглядним процесом.

Тепер, маючи на руках цей висновок, звернемося до аналізу того, чим була духовна освіта для східних Отців церкви, які заклали основи православного (та й не тільки) релігійного світогляду. Саме його так наполегливо намагалася викоринити радянська влада до подій 1941–45 років. Можливо, нам вдасться з'ясувати, де саме прихована вада пострадянської компоненти в комплексі сучасної освітянської політики.

Філософська рефлексія св. Отців стосовно шляхів набуття людиною духовної та світської освіти

За переказами св. Отців, духовна освіта людини, — це ведення духовного життя. У її процесі людина «здобуває Дух Святий» — так казав Прп. Серафим Саровський. Таке духовне життя називається подвиг або ж аскеза. У ній, творячи молитву, людина очищається і стає частиною Духа Святого. Відбувається процес обоження, людина стає богом якщо й не за еством, так по благодаті (див. великі свідчення цих положень в [3] та [6]). Філософський підхід «передбачає або постулює те, що свідомість знаходиться в стихії чистого самопізнання [2, 13]. «Свідомість, що є» і «те, що є за аргіогі» — це свідомість здорова, не зіпсована, чиста. Та, що незмінно перебуває в самопізнанні і, яка нічого не потребує для досягнення своєї вищої піднесеної мети — стати духом. Принципово інше ставлення до людини у Святих Отців: подвиг необхідний, тому що людина зіпсована і, причому вся (якщо знову згадати другу світову війну, то перше, що спадає на згадку, — це подвиги радянських солдат. Цікаво, що духовне, не ідеологічне і не розумове переконання у вищій меті подвигу відіграло основну роль у звеличенні окремого індивіда і певно, що більше наблизило його до всезагального, можна навіть сказати Святого, духу, ніж абстрактні розумові пошуки гегелівського духу у самому собі). Потрібне цілісне перетворення людини, а не тільки її мислення. І як це не сумно, але мислення перетворюється — точніше, виправляється — в останню чергу, як пише про це Святий Григорій Палама: «ніколи не побачиш здорову силу душі перш лікування тіла, і розумову — перш за лікування тіла і душі» [10, 88]. Так що з точки зору Святих Отців, для того, щоб духовне перетворення мало місце, потрібно починати з тіла і душі, Але ні в якому разі не з розуму.

Різниця точок зору представників німецької класичної філософії і Св. Отців — в особистому досвіді. Досвід людини щодо «світу цього» є досвідом світу фізичного й інтелігібельного, тому філософи говорять про світ чуттєвого у мисленні. Що стосується Бога, то вони кажуть про те, що його або немає,

тому що немає його як деякої речі в чуттєвому світі, або, що Він є у вигляді ідеального, мислимого, або інтелігібельного у співвідношенні з фізичним. Досвід людини містичної — надприродне — те, що філософи заперечують. А якщо не можуть здійснити заперечення, то зводять феномени надприродного досвіду до світу інтелігібельного. Згідно з філософськими мірками, метафізичне, — це ідеальне (мислиме або не мислиме), іншого постулату бути не може. Філософи самі себе фіксують в абстрагованості, в абстрактному теоретизуванні, відвертаючись від світу дійсної сили, хоча і прагнуть до нього, видаючи знання за силу.

Стратегія розвитку радянської освіти була заснована на постулаті пріоритету розуму. Зовні воно мало переконливий вигляд, адже розум значно ефективніший в продуктивному сенсі відносно душі. Остання є для раціонального світогляду лише умоглядним конструктором, своєрідним механізмом, яким можна керувати так само легко, як, скажімо, автомобілем. Але розум реагує на зовнішні виклики раціонально і в цьому випадку його ефективність, певною мірою, виявляється сумнівною. Справді, який вчинок буде вважатися розумним, якщо Homo rationalis загрожуватиме небезпека? Певно, що при збігові обставинне на свою користь той банально втече. Можливо, саме тому в часи II світової війни з'явилися сумнозвісні «заградотряди»? У ситуації, коли існує аргумент такої ваги, розуму діватися нікуди. Інша справа, коли солдат іде в бій не за сумнівні переконання, створенні радянською ідеологічною машиною, а за віру, Бога та Вітчизну — іде стискаючи однією рукою гвинтівку, а іншою — натільний хрест. Ось і виходить, що всезагальний дух і Святий дух — це не одне і те саме. Разом з тим важко не погодитися із думкою Святих Отців про те, що послідовність тіло-душа мусить довершувати розум, тому, власне, в своєму дослідженні ми і не виступаємо проти радянської компоненти у вітчизняній освіті, просто постулюємо необхідність реформування освітянської практики таким чином, щоб ця послідовність витримувалася правильно. Адже не секрет, що мораль, етика не є раціональними в повному значенні цього слова, а якщо так — навіщо їх дотримуватися? Тому в сучасному українському суспільстві ми маємо те, що маємо — морально-етичну катастрофу.

Повернемося до сучасності і спробуємо розібратися з тим, яким чином можна було б інтегрувати релігію в систему національної освіти. Для цього звернемося до аналізу досвіду європейських країн у цьому напрямі.

Досвід західних країн у залученні релігійної складової в систему державної та національної освіти.

Що стосується країн сучасної Європи, то там існують цікаві підходи до викладання основ релігії [9]. Їх можна вирізнити в три основні групи. До першої групи належать країни, в яких відсутня релігійна освіта в школах (Франція, Угорщина). В другій групі країн релігійна освіта є неконфесійною

і контролюється державою (Великобританія, країни північної Європи, де переважає протестантизм). Експерти відзначають, що така ситуація стала наслідком протестантського вчення про те, що катехизація є обов'язком держави і є обов'язковою. Проте внаслідок загальноєвропейської тенденції до секуляризації цей вид релігійної освіти став неконфесійним. Наприклад, назва курсу релігійної дисципліни в Швеції: «Християнське вчення»(1919) було змінено на «Наука про релігію» (1969), а пізніш — на «Вчення про життя та існування»(1980). Третя група країн визнає законодавчо співпрацю церкви і держави в царині релігійної (конфесійної) освіти (Греція, Кіпр, Італія, Бельгія, Іспанія, Німеччина, Литва, Австрія, Чехія, Словачія, Португалія) [11].

З метою духовного зростання населення британський парламент ввів в 1944 році обов'язкове релігійне навчання школярів (через 70 років після утворення державної системи освіти). Відповідно до закону про освіту 1944 року навчальний день у всіх державних школах Великобританії починається спільною молитвою. Крім того, учням викладається «закон Божий», але на так званих позасповідних началах, затверджених ще в 1870 р. при утворенні державних шкіл. В умовах рівноправності різних конфесій британські законодавці 70-х років ХІХ ст. не включали в шкільну програму релігійний контент. Однак не існувало і перешкод для релігійної освіти: заборонялось лише навчання в державних школах катехизису та догматам конкретних конфесій. В релігійній освіті школи були зобов'язані практикувати «несектантське вивчення» Біблії, що означало лише щоденне читання. Це читання та спільна молитва тривала близько тридцяти хвилин, проводилась обов'язково перед початком класних занять, аби окремі школярі — по бажанню батьків — не брали участь в богослужінні.

З переходом до обов'язкової релігійної освіти ця практика в основному була збережена. Зміни полягають у тому, що були впроваджені спеціальні уроки релігії, які проводяться не звичайним учителем, а викладачем, що отримав спеціальну підготовку. Крім того, програми релігійного навчання стали вдосконалюватись в результаті регулярних зустрічей представників всіх християнських конфесій, які наявні в навчальному окрузі. Програма ґрунтується на Новому Заповіті, апостольському символі віри, молитві «Отче наш» та 10 заповідях. По бажанню батьків діти, як і раніше, мають право не брати участі в релігійній практиці, — так само, як і невіруючі вчителі.

Подібна практика поширена і в більшості недержавних шкіл, хоча більшість з них є церковними, переважним чином Англіканської та католицької церков. Оскільки тривалий час у деяких місцевостях церковні школи лишались єдиними в окрузі, в них навчались усі діти незалежно від своїх релігійних (чи атеїстичних) переконань. Закон 1944 року передбачав: у випадку отримання матеріальної підтримки держави ці школи повинні були обмежуватись «позаконфесійним викладанням». Конфесійна ж освіта

в душі певної конфесії додатково проводилась двічі на тиждень і виключно із згоди батьків.

Отже, приклад Великобританії віддзеркалює можливість відносної гармонії між принципами свободи совісті, свободи релігії та прав і свобод громадян. Наскільки така гармонія можлива в пострадянській Україні, потрібно з'ясувати в аспекті стосунків церкви та держави.

Аналіз сучасної конфесійної та релігійної ситуації в Україні.

Ця частина дослідження присвячена аналізу сучасної релігійної ситуації в Україні і, певно, є найскладнішою, адже досі ми розглядали ситуацію виключно з точки зору філософії освіти, торкаючись освітянських проблем — зокрема, структури сучасної освітянської парадигми. Потрібно розуміти, що проблема значно масштабніша і містить чимало інших нюансів. Наприклад, нині найактуальнішою проблемою в разі згоди держави дати «добро» на інтеграцію релігійної компоненти в систему національної та державної освіти є просте питання: яку релігію?

На території України православ'я є найбільшою релігією за кількістю віруючих. Проте сьогодні ця конфесія перебуває у конфлікті. Вона поділена між трьома церквами: Українською православною церквою (Київського патріархату), Українською автокефальною православною церквою й Українською православною церквою (Московського патріархату).

У традиційному для українського народу православ'ї здавна чітко простежуються дві тенденції: проукраїнська та проросійська. Виразником першої є православні структури в самій Україні, зокрема, створена 1919 року та відроджена в 1989–90 роках ХХст. Українська автокефальна православна церква Київського патріархату, а також зарубіжні українські церкви (Українська автокефальна православна церква з центром у Баунд Бруці (США) українська православна церква з центром у Вінніпезі (Канада). На відміну від національних вітчизняних і закордонних православних церковних структур, Українська православна церква тривалий час була провідником політики, яка вироблялась у Москві, та підтримувалась Російською православною церквою. Були спроби надання Українській православній церкві Київського патріархату домінуючого статусу в державі та піднесення православ'я до рівня національної ідеології. Керівництво церкви активно залучалося до участі в офіційних державних заходах, виступах у засобах масової інформації.

Згаданий конфлікт вносить напруженість у суспільно-політичне та релігійне життя України. Як вважає О. Шуба, суперечності між православними церквами зумовлені такими причинами: 1) підпорядкованістю різним центрам; 2) розходженнями в поглядах на проблему об'єднання церков у єдину помісну православну церкву та отримання нею автокефалії; 3) наявністю ієрархічного протистояння; 4) вживанням різних мов у богослужбовій практиці; 5) різною оцінкою ролі й місця православ'я в історії України [13, 219].

Окрім окреслених проблем, потрібно розуміти і реалії сучасної епохи — суспільство споживання висуває перед релігією нові вимоги, котрі вона змушена враховувати як на інституціональному рівні, так і в повсякденних релігійних практиках. Наприклад, у сучасній Америці життя дедалі набуває рис бізнесу, а релігійна община має орієнтуватися на споживача, що передбачає використання принципів маркетингу. Релігійна община повинна знати своє оточення, тобто проводити ринкові дослідження; знати людей на яких буде направлена релігійна діяльність; вибрати найкращий метод, який буде впливати на сприйняття інформації; надати необхідний товар. Американці йдуть до тієї релігійної общини, де вони почувають себе найкраще, і приймають той стиль поклоніння, який найкращим чином відображає їх потреби. Нині споживання, яке активно підтримується рекламою, набирає властивості терапевтичного, емоційно-компенсаторного впливу на масову свідомість, того самого, що традиційно властивим було релігії. Така нова «релігійна свідомість» у її специфічній формі, яка властива суспільству споживання, має всі основні ознаки і структурні характеристики традиційної релігійної свідомості: це, зокрема, віра в надприродне, наявність інтелектуального і емоційного елементів. В Америці та Європі ці процеси відбулися значно раніше, і релігія, передусім християнська, адаптувалася до умов сучасної культури за зовнішніми ознаками, але не по суті, бо релігійні доктрини і принципи тут визначили сутність вчення і стали внутрішніми критеріями (в цьому їхня цінність). Також може бути новий стиль богослужіння, застосовуватися сучасна музика, використовуватися влучні форми впливу засобів масової інформації тощо. Ситуація ж в Україні є дещо іншою, хоча наше суспільство також набуває рис «суспільства споживання», але ще досить сильним залишається вплив традиційних соціальних чинників, що характеризують специфічний і неоднозначний стан розвитку суспільного буття. Не останню роль в низці факторів подібного роду, посідає спадок Радянського Союзу в освітянській галузі.

При цьому необхідно враховувати, що на сучасному етапі розвитку українського суспільства змінено механізм відтворення релігійності. Якщо у дожовтневий період релігійна свідомість формувалася з дитячих років, на ранніх стадіях соціалізації — сім'я, навчання у недільній школі, реальне парафіяльне життя тощо, то за тоталітарного режиму здебільшого були втрачені інститути, які забезпечували традиційне відтворення релігійності серед різних прошарків населення. Нині люди приходять до розуміння релігії не за традиційним способом її осягнення. Приходячи до храму людина має великий розрив між традицією та власним релігійним досвідом, що є характерною ознакою пострадянської ситуації.

Якісною характеристикою релігійної свідомості є рівень релігійності, яка характеризує ступінь її розвитку. Релігійність виявляється на рівні світогляду, психології, культово-обрядової сфери людини у процесі взаємодії з

навколишнім світом. Підсумовуючи стан релігійності, за результатами соціологічного дослідження «Релігія та релігійність в Україні», яке проводилося у 2008 році в рамках Програми міжнародного соціологічного дослідження (ISSR), до категорії віруючих відносять себе 53% респондентів, які погодилися з тим, що твердження «Я вірю у Бога зараз і завжди вірив» найкращим чином змальовує їхні переконання. Кожен п'ятий — 21% не вірив раніше, проте став віруючим зараз. Тих, хто не вірить, значно менше: кожний дев'ятий — 11% або ніколи не вірив у Бога або перестав вірити, і це, скоріше за все, констатація твердого переконання. Таким чином, три чверті населення України вважають себе віруючими людьми. Проте, важливо відзначити, що з усіх, хто ідентифікував себе як християнин східного обряду, більше половини відрекомендовують себе православними, але не відносять себе до Московського чи Київського Патріархату. Близько 40% опитаних відповіли, що шукають власних шляхів спілкування з Богом, будучи православними. Це свідчить про формування позаконфесійних віруючих, які самостійно вирішують, у що їм вірити, прислухатися чи не прислухатися до настанов певних релігійних організацій. Наприклад, 12,1% осіб, які назвали себе православними, не вірять у персоніфікованого Бога, але вірять в існування деякої Вищої Сили і лише 49% віруючих не сумніваються в існуванні Бога. Також серед православних досить багато тих, хто молиться рідко, дуже рідко, або майже ніколи, а саме 50% віруючих, а ті, що належать до «воцерковлених» православних, значно активніше здійснюють релігійні практики, проте віруючі УПЦ (МП) частіше моляться, ніж ті, що ідентифікують себе з УПЦ (КП) [14].

Виявляється, що на сьогодні Церква (маються на увазі всі існуючі конфесії) не спроможна водночас задовольнити всі релігійні потреби населення країни. У такій ситуації якщо людину не влаштовують традиційні моделі і норми, вона починає шукати нові, які відповідали б її інтересам, потребам і ментальності. Тому набувають значної популярності нові релігійні вчення та окультно-містичні напрямки, а комерційний характер масової культури призводить до ринку «релігійних послуг». Наявність нових, альтернативних релігійних явищ змінила традиційний світогляд, спосіб мислення українського народу, а також зумовила трансформацію релігійної свідомості. Світоглядна революція відбувається не просто в змінених умовах, а в умовах ринкової конкуренції, тому сучасну ситуацію вибору релігії можна порівняти з базаром. Особливе місце серед новітніх релігійних течій зайняла протестантська церква харизматичного напрямку з її новою ідеологією — «теологією процвітання». «Теологія процвітання» — це богословська доктрина п'ятидесятників, і в залежності від трактування того чи іншого проповідника «процвітання» проголошується головною метою християнства, завдяки якій у більшості євангельських віруючих відбуваються зміни у свідомості — зокрема, змінюється їхнє ставлення до суспільства, економіки та ін., тобто відбувається еволюція

їхніх поглядів на життя. Але, на жаль, еволюція релігійної свідомості в цьому напрямку часто супроводжується різноманітними соціальними девіаціями.

Українське православ'я володіє низкою переваг щодо інших релігій. Перша з них стосується природної культурної близькості українцям, адже на ниві православної релігії вирости наші діди-прадіди. Зрештою, саме ця релігія консолідувала український етнос і дозволила з'явитися українському народові в часи козаччини. Друга перевага — традиційні чесноти православ'я: йому притаманні внутрішній конфлікт і аскетизм; терпіння — найвища православна чеснота, що також виховує покірність та небажання відстоювати свої інтереси за допомогою конфлікту. На відміну від більшості країн світу, Україна має реальний історичний досвід віротерпимості та поваги до звичаїв і традицій. Він спрямований на співіснування і взаємозбагачення культур, має реальний приклад багатівікової «сім'ї народів». Цей досвід доречно не лише активно використовувати, але й запропонувати всьому світу. Але спочатку його варто інтегрувати в систему національної та державної освіти.

Отже, в цій частині дослідження ми розкрили «другу сторону медалі», вказавши на те, що проблемам, які заважають інтеграції релігійної компоненти в систему національної та державної освіти винний не тільки радянський спадок, але й конфесійна ситуація. Яким чином і як можливі умови вирішення цього досить складного питання — покаже час. Нині, якщо виходити з об'єктивно існуючої ситуації — інтеграція під питанням.

В загальному підсумку можемо констатувати факт того, що аналіз ідеологічного ґрунту освітянської стратегії в Україні продемонстрував значні переваги в питанні інтеграції компонентів релігійного вчення в систему національної освіти — зокрема такий крок дозволив би зміцнити рівень духовного та морального стану громадян нашого суспільства. При чому спосіб інтеграції, який нами пропонується, далекий від революційного — це курс реформації, спрямований на інтелектуальне виправлення дефекту в системі, шляхом відновлення правильної послідовності розвитку особистості: «тіло-душа-розум», а не «розум-тіло-душа». Ефективність подібного шляху був нами розглянутий на прикладі високорозвинених країн Західної Європи.

В той же час наше дослідження не було би повним, якщо ми оминули увагою аналіз сучасної конфесійної та релігійної ситуації в Україні. Нами було з'ясовано, що рівень міжконфесійного спілкування носить переважно конфліктний характер, що навіть така велика конфесія як православна не має порядку у своєму стані. В той же час, якщо ставити питання про залучення релігійної компоненти в систему державної освіти, то вже краще обирати саме її, оскільки вона має низку безперечних переваг перед іншими релігіями: до неї залучено більша частина населення України, вона найбільш толерантна, вона була підґрунтям української народної ідеї в часи бароко тощо.

Отже, для того щоб інтегрувати релігійну компоненту в систему національної освіти потрібно використати багатовекторний підхід, який враховував би, зокрема, проблему радянського ідеологічного спадку та сучасної конфесійної ситуації в нашій державі.

Література:

1. Вульфсон Б.Л. Стратегия развития образования на Западе на пороге XXI века. — М., 1999. — 208 с.
2. Гегель Г.В.Ф. Феноменология духа / СПб.: «Наука», 1994.
3. Добролюбие / в 6-ти т., Св. — Троицкая Сергиева Лавра, 1992 г.
4. Закович М. Освіта в контексті свободи совісті / М. Закович, А. Колодний // Релігійна свобода: гуманізм і демократизм законодавчих ініціатив в сфері свободи совісті (міжнародний і український контекст). Наук, щорічник; [за заг. ред. проф. А. Колодного]. — Київ, 2000. — С.97–100.
5. Карл Маркс Социология. М.: Канон-Пресс-Ц, Кучково Поле, 2000. — 432 с.
6. Киприан (арх. Керн) Антропология св. Григория Паламы // сер. Св. отцы и учителя Церкви в исследованиях православных ученых / сост., ред. А. И. Сидоров, М.: Паломник, 1996
7. Литвин В. Українська культура і освіта в контексті суспільних трансформацій // Урядовий кур'єр. — 24.09.2002.
8. Ничкало Н. Г. Філософія сучасної освіти // Педагогіка і психологія. — 1996. — № 4. — С. 14–17
9. Панасенко О. В. Релігійна освіта у секуляризованому суспільстві (на прикладі православ'я в Україні) // «Гілея: науковий вісник»: Збірник наукових праць. — К., 2011. Випуск 44 (2) — 2011. — С. 442–449
10. Синергия. Проблемы аскетике и мистики Православия / ред. Хоружий С. С., М.: Изд. Ди-Дик, 1995. — 386 с.
11. Смелзер Н. Социология / Нейл Смелзер; [пер.с англ]. — М.: Феникс, 1998. — 688с.
12. Философия образования: состояние, проблемы и перспективы (Материалы “круглого стола”) // Вопр. философии. — 1995. — № 11. — С.3–34
13. Шуба О. В. Релігія в етнонаціональному розвитку України (політологічний аналіз): монографія/ Олексій Шуба,. — Київ: Криниця, 1999.
14. Релігія та релігійність в Україні [Електронний ресурс]. Результати соціологічного дослідження. РІСУ- Релігійно-інформаційна служба України, 2001–2008. — Режим доступу: www.RISU.org.ua

Ірина Войтюк. Інтеграції релігійних і духовних елементів в системі українського національного освіти.

В статті розглядаються проблеми реформування системи національного освіти — в частині, інтеграції в ній релігійних і духовних елементів. Сделан аналіз сучасної конфесійної і релігійної ситуації в Україні. Вияснено, що рівень міжконфесійного спілкування носить конфліктний характер. Розглядається досвід зарубіжних країн в цій області, порівнюється стан, на основі різних статистичних даних і історичних фактів, релігійної свободи в цих країнах і в нашій державі. Враховуючи історичний європейський досвід, автором проаналізовано філософський аспект даної проблеми. Розглянуті цікаві підходи до викладання основ релігії, які розділені на три основні групи. До першої групи належать країни, в яких відсутнє релігійне освітання в школах (Франція, Угорщина). До другої групи країн релігійне освітання є неконфесійним і контролюється державою (Велика Британія, країни північної Європи, де переважає протестантизм). Третя група країн визнає законодавче співробітництво церкви і держави в області релігійного (конфесійного) освіти (Греція, Кіпр, Італія, Бельгія, Іспанія, Німеччина, Литва, Австрія, Чехія, Словаччина, Португалія). На прикладі досвіду Великої Британії в статті демонструється можливість певної гармонії між принципами свободи совісті, свободи релігії і прав і свобод громадян.

Із представленої аналізу сучасної релігійної ситуації в Україні і ідеологічної підтримки освітальної стратегії констатовано факт значного переваги в питанні впровадження компонентів релігійного навчання в сучасну систему освіти, в частині такої крок дозволив би зміцнити рівень духовного і морального стану громадян суспільства.

Ключові слова: *релігія, духовність, освітання, сучасне суспільство.*

Irina Voytyuk. Integration of Religious and Spiritual Elements in the System of Ukrainian National Education.

The article deals with the problems of reforming the national education system — in particular, integration of religious and spiritual elements in it. The analysis of modern confessional and religious situation in Ukraine is made. It has been found that the level of inter-confessional communication has an argumentative nature. The experience of foreign countries in this area is considered and the state of religious freedoms in these countries and in Ukraine, based on statistics analyses and historical facts, is compared. Taking into consideration the historical European experience, the author analyzes the philosophical aspect of the problem. Interesting approaches to the teaching Basis of Religion, which are divided into three main groups, are highlighted. The first group includes countries where there is no religious education at schools (France, Hungary). The second group represents the countries where religious education is considered to be non-confessional and state-controlled (UK, Nordic countries, predominantly Protestant). The third group of countries renders lawful the cooperation of church and state in the field of religion (confessional) education (Greece, Cyprus, Italy, Belgium, Spain, Germany, Lithuania, Austria, Czech Republic, Slovakia, Portugal). The article demonstrates the possibility of a certain harmony between the principles of freedom of conscience, freedom of religion, rights and freedoms of citizens taking experience of Great Britain as an example. In the present analysis of contemporary religious situation in Ukraine and ideological foundations of educational strategies the fact of a significant advantage in the matter of religious doctrine components implementation in the modern educational system is stated, especially such step would allow to strengthen the level of spiritual and moral condition of the citizens of our society.

Keywords: *religion, education, spiritual elements, modern society.*